

Autoreferat

Monika Abucewicz

Tytuł naukowy – doktor socjologii

2005 rok – obrona pracy doktorskiej w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Temat pracy: „Narkomania w Polsce jako problem społeczny w perspektywie konstruktywistycznej.”

Promotor: prof. Kazimierz W. Frieske

Recenzenci: prof. Stefan Bartkowski oraz prof. Aleksander Manterys

Od października 2006 roku: adiunkt w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, w Katedrze Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej kierowanej przez prof. Jerzego Kwaśniewskiego.

2013: Książka (najważniejsze osiągnięcie naukowe). Abucewicz, Monika. 2013. *Problem wyzysku we współczesnym marksizmie zachodnim*. Wydawnictwo Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.

Od początku swojej pracy na Uniwersytecie Warszawskim prowadziłam prace badawcze, których głównym celem było przygotowanie rozprawy habilitacyjnej. W latach 2007 – 2008 prowadziłam badania w ramach Badań Własnych, a od 2008 do 2013 roku Badania Statutowe. Temat badań to: „Procesy dominacji ideologicznej jako mechanizmy alienacji kultury i tożsamości jednostkowych.” Badania opierały się na analizie badań empirycznych oraz teoretycznego dorobku współczesnej teorii marksistowskiej. Jednym z elementów były badania w Biurze Rzecznika Ubezpieczonych w Warszawie. Polegały one przede wszystkim na analizie skarg ubezpieczonych oraz akt spraw prowadzonych przez Biuro w związku z nieprawidłowościami w procesie likwidacji szkody komunikacyjnej przez ubezpieczycieli. Z czasem moje zainteresowania naukowo – badawcze ewoluowały od krytycznej teorii społecznej i teorii dominacji ideologicznej do współczesnej, marksistowskiej teorii wyzysku oraz do zjawiska pracy biedy (*work poverty*).

Pracujący biedni to stosunkowo nowa kategoria społeczno- zawodowa w europejskich krajach demokratycznych, w tym w Polsce. Przedmiotem moich zainteresowań są mechanizmy i przyczyny prowadzące do pauperyzacji pełnoetatowych pracowników najemnych w naszym kraju, ich sytuacja materialna, warunki życiowe i warunki zatrudnienia. W związku z tym, razem z zespołem przygotowałam i złożyłam do Narodowego Centrum Nauki wnioski na konkurs o finansowanie projektu badawczego z zakresu badań podstawowych OPUS (konkurs w toku). Temat to „Pracujący biedni we współczesnej Polsce.” Celem badań jest poznanie warunków życia oraz pracy i zatrudnienia pracujących biednych w Polsce. Główny problem badawczy stanowi znalezienie odpowiedzi na pytanie o to, czy sytuacja materialna pracujących biednych (przede wszystkim wysokość i warunki wynagrodzenia za pracę, które nie wystarczają na samodzielne utrzymanie siebie i rodziny) wpływa na ich ocenę kwestii sprawiedliwości i równości społecznej oraz jakości demokracji w Polsce, poczucie bycia wyzyskiwanym przez pracodawcę oraz poczucie ludzkiej godności. Uzyskane wyniki badawcze będą interpretowane w ramach współczesnej, marksistowskiej teorii wyzysku i pozwolą na pogłębienie oceny użyteczności empirycznej tej teorii.

Efektom moich dotychczasowych, kilkuletnich studiów i analiz krytycznej teorii społecznej, teorii dominacji ideologicznej oraz współczesnej, marksistowskiej teorii wyzysku jest szereg artykułów naukowych oraz książka: „Problem wyzysku we współczesnym marksizmie zachodnim.” Jest to najważniejsza pozycja w moim dorobku naukowym.

Początkowo moje zainteresowania naukowe skupiały się na teorii konstruktywistycznej oraz teorii krytycznej w socjologii problemów społecznych. Artykuły naukowe, publikowane przeze mnie w latach 2001 – 2006 (w tym jest jeden artykuł, którego jestem współautorem), a także opublikowana w 2012 roku praca doktorska, koncentrowały się przede wszystkim na problemach społecznych, ich konstruktywistycznym i krytycznym ujęciu. Studia w tym zakresie doprowadziły mnie do krytycznej teorii społecznej w naukach społecznych oraz do teorii marksistowskiej, w szczególności do teorii dominacji ideologicznej. W związku z tym, poczynając od 2008 roku publikowane przeze mnie artykuły naukowe poświęcone są przede wszystkim problematyce z zakresu krytycznej teorii społecznej oraz marksistowskiej teorii dominacji ideologicznej. Procesy ideologiczne są ujmowane w perspektywie współczesnych mechanizmów kontroli społecznej.

W artykułach podejmuję m.in. takie zagadnienia jak: system edukacji jako czynnik sprawowania kontroli społecznej; możliwość istnienia totalitarnego społeczeństwa

demokratycznego; ideologia liberalna jako jedna z determinant współczesnych procesów wyzysku; implikacje tezy o kulturowych determinantach prawa dla krytycznej teorii dominacji ideologicznej; polityczne uwarunkowania ideologii wielokulturowości czy wreszcie problem rekonstrukcji demokracji jako czynnika umożliwiającego ograniczanie wyzysku we współczesnym świecie. Moje naukowe dociekania w zakresie teorii krytycznej oraz marksistowskiej teorii dominacji ideologicznej doprowadziły mnie ostatecznie do marksistowskiej teorii wyzysku. Rezultatem moich studiów jest książka „Problem wyzysku we współczesnym marksizmie zachodnim.”

Książka skupia się na analizie oraz krytyce współczesnych, marksistowskich teorii wyzysku. Celem analizy jest ocena ich wartości analitycznej i eksplanacyjnej oraz sformułowanie odpowiedzi na pytanie: Czy we współczesnej teorii marksistowskiej jest jeszcze sens zajmować się wyzyskiem? Czy pojęcie to powinno pozostać jednym z kluczowych pojęć marksistowskich analiz współczesnego kapitalizmu i teorii akumulacji?

Z moich analiz wynika, że badacze nie wypracowali w tej kwestii jednolitego stanowiska. Współczesna teoria wyzysku nie tworzy spójnego, jednolitego podejścia. Jest to raczej zbiór konceptualizacji, jakie można odnaleźć we współczesnej teorii marksistowskiej. Badacze formułują swoje teorie i prowadzą badania empiryczne w ramach trzech, głównych nurtów teoretycznych: analitycznego marksizmu, marksizmu postmodernistycznego oraz w ramach marksistowskiej ekonomii politycznej. W tej ostatniej można wskazać dwa główne kierunki interpretacji współczesnego pojęcia wyzysku: bardziej tradycyjny oraz heterodoksyjny.

Wspólnym punktem odniesienia dla tych zróżnicowanych nurtów refleksji jest pojęcie wyzysku i teoria wartości dodatkowej Marksa. Dla jednych badaczy teoria autora *Kapitału* jest przedmiotem krytyki służącej budowie nieco odmiennej teorii wyzysku (np. dla analitycznych marksistów). Dla innych stanowi podstawowe ramy interpretacyjne dla analizy współczesnych procesów wyzysku (np. dla tradycyjnie zorientowanych przedstawicieli ekonomii politycznej). Jednak w obydwu przypadkach marksiści wykorzystują i rozwijają dwa główne modele wyzysku, jakie można odnaleźć w teorii Marksa, a mianowicie – model wyzysku ekonomicznego, oparty na pracy produkcyjnej oraz model polityczny, oparty na koncepcji asymetrycznych stosunków władzy/podporządkowania. Te dwa modele zostały przeze mnie wyłonione na podstawie analizy pojęcia wyzysku i teorii wartości dodatkowej Marksa, a następnie wykorzystane do analizy współczesnych teorii wyzysku.

Badacze marksistowsy wykorzystują pierwszy model w analizach procesów wyzysku, jakie mają miejsce w obszarze gospodarki - zarówno w sektorze produkcji, jak też w sektorze bankowo - finansowym. Drugi, polityczny model jest rozwijany przede wszystkim w ramach teorii wymiany, teorii struktury klasowej, wkracza też w obszar współczesnej teorii demokracji. Służy też jako uzupełnienie analiz współczesnego wyzysku ekonomicznego.

Dopełnieniem analiz teoretycznych jest zastosowanie przez mnie poszczególnych modeli do analizy i interpretacji wybranych, współczesnych zjawisk empirycznych. Mianowicie, polityczny model wyzysku, oparty na koncepcji władzy posłużył mi do analizy asymetrycznych stosunków między zakładem ubezpieczeniowym a klientem indywidualnym na polskim rynku ubezpieczeń komunikacyjnych. Natomiast model wyzysku ekonomicznego wykorzystałam w analizie zjawiska pracy biedy (*work poverty*).

Rozważania prowadzone w książce kończą się ogólnymi wnioskami na temat wartości analitycznej i potencjału eksplanacyjnego poszczególnych modeli - modelu politycznego, opartego na władzy oraz modelu ekonomicznego, opartego na wyzysku pracy.

Książka ma charakter interdyscyplinarny, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak też praktycznym. W zakresie teorii odwołuje się przede wszystkim do dorobku socjologii, korzysta też z wiedzy ekonomicznej, porusza problemy z zakresu teorii polityki i demokracji, a także nauki o polityce społecznej. W wymiarze praktycznym dotyka konkretnych problemów, przed jakimi stają współcześnie eksperci z obszaru polityki społecznej państwa oraz problemów rynku pracy i zatrudnienia. W książce poruszone zostały także kwestie społecznych konsekwencji, jakie niosą ze sobą współczesne procesy narastającej finansjalizacji stosunków między instytucjonalnymi i indywidualnymi podmiotami wymiany na rynku bankowo - finansowym.

Jeden z wniosków o charakterze praktycznym, jaki płynie z analiz zawartych w książce powiada, że współcześnie traci swoją aktualność jedno z założeń, dominujących w zachodnich demokracjach, na jakich opiera się dotychczasowa polityka społeczna i polityka rynku pracy, a mianowicie założenie, że praca pozwala uniknąć biedy i marginalizacji społecznej. Współcześnie obserwujemy narastanie zjawiska pracy biedy - dotyczy to zarówno Stanów Zjednoczonych, jak też krajów Unii Europejskiej, w tym Polski, aczkolwiek w naszym kraju trudno o wyczerpujące i aktualne dane na ten temat. Wzrost liczebności kategorii społeczno - zawodowej pracujących biednych stawia w nieco innym świetle kwestie

konstruowania efektywnych programów walki z biedą, bezrobociem i marginalizacją społeczną.

Poza wnioskami o charakterze praktycznym książka zawiera też wnioski teoretyczne. Jednym z głównych jest stwierdzenie, że modele wyzysku, jakie rozwija współczesna teoria marksistowska mogą stanowić – mimo pewnych wad i słabości - samodzielne narzędzie analityczne, aczkolwiek rozwój teorii winien zmierzać w kierunku bardziej interdyscyplinarnego ujęcia.

W swoim dorobku naukowo - badawczym posiadam jeszcze jedną książkę: „Narkomania. Problem społeczny w perspektywie konstruktywistycznej” (2012). Jest to moja rozprawa doktorska. W książce analizowana jest historia polskiej narkomanii od okresu międzywojennego do połowy lat 80. ubiegłego wieku czyli do czasu uchwalenia pierwszej, powojennej ustawy o zapobieganiu narkomanii. W analizie wykorzystano konstruktywistyczną teorię problemów społecznych oraz teorię *public policy analysis*. Jednym z głównych wniosków, jakie płyną z analizy historii polskiej narkomanii jest stwierdzenie, że problem narkomanii od początku pojawienia się w naszym kraju był upolityczniony - oczywiście upolitycznienie to wyglądało odmiennie w poszczególnych okresach historii polskiej narkomanii. Czynniki polityczne wpływały na definicję problemu przyjmowaną w poszczególnych okresach historii zjawiska oraz na projektowanie zapobiegawczej polityki państwa.

W kwestii dorobku badawczego należy uzupełnić, że w latach 2003 – 2004 brałam udział w badaniach autorstwa prof. Kazimierza W. Frieske, prowadzonych w organizacyjnej strukturze warszawskiego Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych. Badania były finansowane z funduszy KBN nr 5 H02E 014 21 „Utopie inkluzji. Warunki sukcesu programów reintegracji społecznej.” Badania polegały na analizie i ocenie efektywności czterech różnych programów reintegracji społecznej. W 2004 roku na podstawie wyników badań została opublikowana książka pod. red. Kazimierza W. Frieske: „Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej”, w której znajduje się m.in. mój artykuł: „Lokalna działalność polityczna i sukces programów reintegracji społecznej.”

Poza tym, jestem autorką dwóch tłumaczeń artykułów naukowych:

- Tłumaczenie z jęz. angielskiego. 2009. Watson, Peggy. Neoliberalizm, demokracja i opieka zdrowotna. W: Kwaśniewski Jerzy (red.) *Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW*, t. 14, Warszawa: IPSiR UW, ss. 7 – 32.

- Tłumaczenie z jęz. angielskiego. 2010. Watson, Peggy. Obywatelstwo dla wszystkich? Polityka reformy systemu opieki zdrowotnej w Polsce, W. Kwaśniewski Jerzy (red.), *Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW*, t. 15, Warszawa: IPSiR UW, ss. 109 - 131.

Napisałam pięć recenzji tekstów nadsyłanych do czasopism naukowych: dla czasopisma *Alkoholizm i Narkomania* (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie) oraz dla czasopisma *Normy, Dewiacje i Kontrola Społeczna* (Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski).

Ponadto, jestem autorką recenzji raportu z badań, przeprowadzonych przez Instytut Spraw Publicznych: „Koszta i sposób funkcjonowania instytucji zaangażowanych w realizację art. 62 Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii”, opublikowanego w książce: Kuźmicz Ewelina, Mielecka – Kubień Zofia, Wiszejko – Wierzbicka Dorota (red.). 2009. *Karanie za posiadanie. Art. 62 Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii – koszty, czas, opinie. Raport z badań*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Monika Abucem